

3 KRONIKA 71

2023

IZ ZGODOVINE ILIRSKE BISTRICE

71
2023

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine Ilirske Bistrice

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2023, letnik 71, številka 3 – Iz zgodovine Ilirske Bistrice

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

20. oktobra 2023

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2024

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke je finančno podprla tudi:

Občina Ilirska Bistrica

OBČINA
ILIRSKA
BISTRICA

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

420 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Ilirska Bistrica v 70. letih 20. stoletja. Pogled na stavbe današnjega sodišča, banke, občine in pošte / Ilirska Bistrica in the 1970s. View of the buildings of today's courthouse, bank, municipality and post office (hrani /kept by: Knjižnica Makse Samsa Ilirska Bistrica).

Na zadnji strani/ Back cover: Vitraž na Gregorčičevi 15 v Ilirski Bistrici z grbom Ilirske Bistrice ter zastavami Avstro-Ogrske in Avstrijskega primorja, domnevno 70. leta 19. stoletja. Heraldčne barve niso povsem točne. / Stained glass window at 15 Gregorčičeva Street in Ilirska Bistrica with the coat of arms of Ilirska Bistrica and the flags of the Austro-Hungarian Empire and the Austrian Littoral, presumably from the 1870s. Heraldic colours are not entirely accurate (foto / Photo: Marjan Krebelj).

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Ilirska Bistrica)(082)

IZ zgodovine Ilirske Bistrice / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2023. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 71, št. 3)

ISBN 978-961-6777-32-2
COBISS.SI-ID 169613571

KAZALO

Razprave

Miha Preinfalk:	Ilirska Bistrica – dva kraja, ena zgodovina 445
	Ilirska Bistrica. Two places, one history 447
Boris Golec:	Kdaj in zakaj je bilo Trnovo trg 449
Vanja Kočever:	Kužna epidemija leta 1631 na Kranjskem in njena razširjenost ob zgornjem toku reke Reke 471
Vanja Kočever:	Trnovsko župnišče kot prenočišče cesarja Karla VI. na potovanju ob dednih poklonitvah notranjeavstrijskih dežel leta 1728 489
Damir Tulić, Mario Pintarić:	Altaristička i kiparska oprema župne crkve svetog Petra u Ilirskoj Bistrici 519
Igor Gardelin:	Plemiška rodbina Porcia in zapuščina Hanibala Alfonza kneza Porcia na gradu Prem 535
Boris Golec:	Dvorec Trnovo – tri razrešene neznanke: nastanek, izginotje in lokacija 561
Boris Golec:	Skladatelj Fran Gerbič in Trnovo pri Ilirski Bistrici 575
Aneja Rože:	Spominska obeležja Dragotinu Ketteju od pesnikove smrti do stote obletnice njegovega rojstva.....591
Bogdan Kolar:	Začetki ustanove notredamskih sester v Trnovem 611
Nejc Bratina:	Delovanje telovadnega odseka Orel na Ilirskobistriškem 623
Emilija Kastelic:	Arhitektura občine Ilirska Bistrica in okolice v obdobju fašizma 631
Eda Belingar:	Načrtovanje palače nekdanje Hranilnice (Cassa di Risparmio) v Ilirski Bistrici 643
Urška Godina:	Sakralna umetnost Toneta Kralja na Primorskem. Umetniška dela v cerkvah na Ilirskobistriškem 657
Irena Uršič:	Možje in fantje z Ilirskobistriškega v italijanski vojaški suknji. Med imeni pobeglih in mrtvih ter spomini preživelih 679
Klemen Kocjančič:	Vojaške operacije v času nemške okupacije Ilirske Bistrice in okolice med drugo svetovno vojno.....703
Denis Cerkvenik:	Zaključni boji v okolici Ilirske Bistrice ob koncu druge svetovne vojne.....717
Tjaša Jakop:	Opis govora vasi Jelšane.....727

Jubilej

Vojko Čeligoj, raziskovalec ilirskobistriških korenin in skozi desetletja kronist bistriškega vsakdana s fotografskim aparatom v roki (<i>Dragica Jaksetič</i>) 735
--

Ocene in poročila

Janez Bilc: Kronika fare trnovske na Notranjskem (<i>Bogdan Kolar</i>).....	737
Vlasta Beltram: Svet med Snežnikom in Slavnikom med drugo svetovno vojno (<i>Klemen Kocjančič</i>)	738

1.02 Pregledni znanstveni članek

DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.71.3.12>
CC-BY-NC-ND**Eda Belingar**univ. dipl. etnologinja in prof. sociologije, konservatorska svetnica, ZVKDS, OE Nova Gorica, Delpinova 16, SI-5000 Nova Gorica
E-pošta: eda.belingar@zvkd.si

Načrtovanje palače nekdanje Hranilnice (Cassa di Risparmio) v Ilirski Bistrici

IZVLEČEK

Na podlagi arhivske dokumentacije, ki jo hrani Državni arhiv na Reki, prispevek predstavlja načrt za gradnjo nekdanje Hranilnice (Cassa di Risparmio) v Ilirski Bistrici (danes Bazoviška cesta 18). Bogato obrtno in industrijsko življenje Ilirske Bistrice je omogočilo razvoj spremljevalnih dejavnosti, med katerimi sta bili med najpomembnejšimi bančništvo in posojilništvo. Denarni zavodi so bili vedno med prvimi institucijami, ki si jih je vsaka nova oblast najprej podredila. Tako je bilo tudi v Ilirski Bistrici po koncu prve svetovne vojne, ko je bil kraj priključen Italiji. Podatka o točnem datumu gradnje palače Hranilnice v Ilirski Bistrici (Cassa di Risparmio), enega najmarkantnejših javnih poslopij v mestu, v arhivski dokumentaciji ni. Gradilo jo je podjetje Santo Pillepich po načrtih, datiranih z letom 1929 in overovljenih s podpisom takratnega župana Carla Ognibeneja. Pripravili so natančen popis predvidenih del, tehnično poročilo, pogodbo in predračune, ki jih navajamo v prispevku.

KLJUČNE BESEDE

Ilirska Bistrica, palača Bazoviška cesta 18, Cassa di Risparmio, Hranilnica, bančništvo, stavbna zgodovina

ABSTRACT

CONSTRUCTION PLANS FOR THE PALACE OF THE FORMER SAVINGS BANK (CASSA DI RISPARMIO) IN ILIRSKA BISTRICA

The article presents the construction plan for the former Savings Bank (Cassa di Risparmio) in Ilirska Bistrica (on Bazoviška cesta 18), based on archival documents kept by the State Archives in Rijeka. The prominent craft and industrial life of Ilirska Bistrica enabled the development of accompanying activities, especially banking and lending. Financial institutions have always been among the first institutions to be put under governmental control. The same thing happened in Ilirska Bistrica upon its annexation to Italy after the end of the First World War. Archival documents do not contain information on when precisely the construction of the Savings Bank palace, one of the most prominent public buildings in Ilirska Bistrica, began. The construction was performed in accordance with the plans from 1929, which were signed by the then mayor, Carlo Ognibene. A detailed list of the intended works was compiled, as well as a technical report, the construction contract, and estimates, which are all presented in the article.

KEY WORDS

Ilirska Bistrica, palace on Bazoviška cesta 18, Cassa di Risparmio, Savings Bank, banking, architectural history

Na severnem robu plosko razširjene doline reke Reke se je ob izdatnih kraških izvirih in v bližini obsežnih snežniških gozdov razvila Ilirska Bistrica, ki je bila leta 1911 povzdignjena v trg, leta 1952 pa je postala mesto. Poselitev sta usmerjala dva vodotoka, Bistrica in Sušec, ki tečeta skozi mesto. Postopen razvoj mlinarstva in žagarstva, omenjenih že v prvi polovici 15. stoletja,¹ ter trgovine je povzročil razvoj meščanstva in prvih manjših industrijskih obratov. Literatura navaja, da naj bi v 17. stoletju Bistrica poganjala več kot 45 vodnih koles, v začetku 19. stoletja pa je bilo ob njej 26 žag, katerih število se je še povečalo po zgraditvi železniške proge do Reke v drugi polovici 19. stoletja, vrhunec pa doseglo med svetovnimi vojnami.² Kmalu so se razvili tudi industrijski obrati, na primer prva kranjska tovarna testenin Pekatete, ki je začela obratovati leta 1899.

Bančništvo in posojilništvo na Slovenskem

Bogato obrtno in industrijsko življenje je omogočilo in hkrati potrebovalo spremljevalne storitvene dejavnosti, med katerimi sta bili med najpomembnejšimi bančništvo in posojilništvo. Na Slovenskem sta se v času, ko se je začel utrjevati kapitalizem, uveljavili zlasti dve obliki kreditnih zavodov na združni osnovi. Prvi kreditni zavodi na Slovenskem, nastali po zgledu tistih na Nemškem, v Avstriji in na Češkem, so bile posojilnice združnega tipa z omejeno zavezo, ki so bile zanimive predvsem za trgovce in obrtnike, t. i. vošnjakovke.³ Drugi tip posojilnic, t. i. rajfajznovke,⁴ so bile zadruge z neomejeno zavezo, ki so jih ustanavljali za manjša območja, občine ali male župnije, kjer so se ljudje med seboj poznali in vedeli, komu lahko zaupajo. Na Slovenskem so se razvile zlasti na podeželju, največkrat na pobudo župnikov, pa tudi sedež posojilnic je bil navadno v župniščih.

Na območju dežele Kranjske je poleg sodnih okrajev Idrija, Vipava, Senožeče in Postojna v Notranjsko upravno sodila tudi Ilirska Bistrica, in to vse do konca leta 1918, ko so del glavarstva Postojna s prej naštetimi okraji po zasedbi italijanskih čet pri-

ključili Kraljevini Italiji, tako da so bili do leta 1923 v sklopu Goriško-Gradiške pokrajine.⁵

Konec 19. stoletja sta bila v Trnovem⁶ ustanovljena dva kreditna zavoda. Prva je bila Hranilnica in posojilnica v Trnovem, ustanovljena 11. septembra 1894, likvidirana leta 1931.⁷ Druga, Posojilnica za ilirskobistriški okraj s sedežem v Trnovem, je bila ustanovljena 15. aprila 1894 in prvič likvidirana leta 1925.⁸

Gospodarski položaj v deželi, poškodovani po prvi svetovni vojni, je bil težak. Po zasedbi Italije se je kmalu čutil pritisk fašističnih oblasti, ki se je usmeril tudi na slovenske gospodarske organizacije. Poleg tega so številne posojilnice in zadruge med vojno iz varnostnih razlogov dale denar na varno v ljubljanske banke in združne centrale, katerih denar je po novi državni razmejitvi ostal blokiran v Ljubljani. Tudi menjava avstrijskih kron v italijanske lire je bila za prebivalstvo zelo neugodna. Po ukinitvi Goriške pokrajine konec leta 1923 so bile slovenske posojilnice in zadruge leta 1924 primorane spremeniti naziv, sprva v dvojezičnega, kmalu pa le italijanskega. Točnih razlogov za likvidacijo obeh posojilnic v Trnovem ne poznamo, gotovo pa je to bila posledica pritiska italijanskih oblasti na slovenske ustanove. Denarni zavodi so bili vedno med prvimi institucijami, ki si jih je vsaka nova oblast najprej podredila, saj je s tem pridobila moč odločanja ter vpliv na vseh področjih javnega in zasebnega življenja. To je posledično omogočilo uveljavljanje poleg gospodarskih tudi političnih ciljev.⁹

⁵ Ozemlje vzhodnega Jadrana, ki ga je po prvi svetovni vojni zasedla Italija in imenovala Julijska krajina, je bilo januarja 1923 upravno razdeljeno na dve novoustanovljeni pokrajini, Istrsko in Tržaško. Bistriško s sodnim okrajem Ilirska Bistrica in ozemljem nekdanje avstro-ogrske dežele Istra je sodilo v Istrsko pokrajino s sedežem v Pulju, in to do priključitve Reke k Italiji februarja 1924, ko je bila ustanovljena nova Kvarnerska pokrajina (Beltram, *Življenje*, str. 132).

⁶ Trnovo, do tedaj samostojno naselje, so italijanske oblasti 11. novembra 1927 združile z Bistrico v občino Ilirska Bistrica (Villa del Nevoso).

⁷ Po prvi svetovni vojni, 15. maja 1925, je bila registrirana na sodišču v Kopru kot Ljudska posojilnica Trnovo – Cassa popolare di prestiti Terranova di Bisterza. 13. oktobra je bila vpisana v trgovinski register sodišča na Reki. Leta 1928 je spremenila naziv v Cassa popolare di prestiti Villa del Nevoso – Terranova. Z dekretom prefekta na Reki z dne 28. decembra 1931 pa je bila zadruha likvidirana (Waltritsch, *Slovensko bančništvo*, str. 255).

⁸ Na sodišču v Ljubljani je bila registrirana 28. septembra 1894. Leta 1924 je spremenila naziv v Cassa di Credito per il distretto di Bisterza in Terranova ter bila vpisana na sodišču v Trstu. Zaradi teritorialne pristojnosti se je iz Trsta prepisala na sodišče na Reki. 15. decembra 1925 so na skupščini sprejeli sklep o likvidaciji, registriran naslednje leto na sodišču na Reki. Po sklepu izredne skupščine 28. julija 1945 se je posojilnica ponovno aktivirala, a je bila na podlagi zbirne likvidacijske bilance hranilnic in posojilnic goriške oblasti zadruha 17. oktobra 1955 izbrisana (Waltritsch, *Slovensko bančništvo*, str. 256).

⁹ Čibej, *Denarni zavodi*, str. 4.

¹ Prvo omembo mlinarstva in žagarstva zasledimo leta 1432, »po kateri je Uzm, sin Blaža iz Bistrice, prodal Mihaelu Stoperju iz Zemoni in njegovi ženi svoj mlin s stopami in žago poleg Križmanove žage« (Valenčič, *Iz gospodarske preteklosti*, str. 66–67).

² *Krajevni leksikon Slovenije. Zahodni del Slovenije*, str. 90.

³ Zanje se je na Slovenskem zavzemal Mihael Vošnjak in zanje sestavil pravila za slovenske potrebe. Povzel je idejo Hermana Schulze-Delitzscheja, ki je ustanovil prvo posojilnico, namenjeno zlasti obrtnikom (Waltritsch, *Slovensko bančništvo*, str. 20).

⁴ Friedrich Wilhelm Raiffeisen je bil župan v več nemških krajih. Bil je sodobnik Hermana Schulze-Delitzscheja, vendar se je posvetil ustanavljanju posojilnic predvsem za kmečko prebivalstvo, ki ni razpolagalo s tolikšnimi vstopi denarja kot obrtniki in trgovci (Waltritsch, *Slovensko bančništvo*, str. 20, 21).

Hranilnice, imenovane Cassa di Risparmio, javne ustanove, katerih upravitelje so imenovalе občine in osrednja rimska vlada, so pričele ustanavljati podružnice v večjih krajih. Prej obstoječe posojilnice so se morale z njimi združiti ali so jih kar ukinili, hranilnice pa so prevzele njihove kliente. Na sestanku tajnikov fašističnih zvez iz obmejnih pokrajin junija 1927 so sprejeli spomenico, v katero so med drugim zapisali, da je treba »naglo vsrkati drugorodne kmečke posojilnice, ki so glavne postojanke slovenske politične obrambe«, ¹⁰ oziroma, kot je poročala *Goriška straža*, katere uredniki sicer zapisanemu niso verjeli: »Vlada naj razpusti vsa še živeča slovanska društva in naj jim zapleni premoženje.« ¹¹ A že v dneh, ki so sledili, je vlada začela z razpuščanjem slovenskih in hrvaških društev. Tako je bila razpuščena tudi Zadružna zveza v Gorici, v katero je bila vključena posojilnica v Trnovem. ¹² Slovenske posojilnice niso več igrale tako pomembne vloge kot v letih pred prvo svetovno vojno. V večjih središčih so poslovalnice odprle nekatere italijanske banke, ki so zadovoljevale potrebe tako vojske kot krajevnih oblasti in številnih priseljencev. ¹³ Posojilnice niso zmogle močne konkurence italijanskega bančništva ter so druga za drugo sprejemale odločitve o likvidaciji.

Cassa di Risparmio di Fiume in priprave na gradnjo hranilnice v Ilirski Bistrici

Na Reki so šele sredi štiridesetih let 19. stoletja po zgledu drugih mest začeli razmišljati o možnosti ustanovitve denarnega zavoda. Leta 1842 je bila ustanovljena posebna komisija, ki naj bi preučila možnost in način ustanovitve take ustanove, kar pa ni obrodilo sadov. Leta 1846 je bila ustanovljena nova komisija, ki je predlagala nova pravila, po katerih naj bi za razliko od prejšnjih, po katerih naj bi ustanovni kapital prispevali posamezniki, to pot tega dalo mesto. Predlog je bil tema številnih in dolgotrajnih razprav, tako da je bilo šele leta 1858 odobreno delo Mestni hranilnici občine Reka (Cassa di Risparmio

Otroci Franca Jelovska ml.: Ada, Oskar, Artur, Ferruccio in Laval, ok. 1886.
Najmlajši Ferruccio je v dekliški oblekici
(iz arhiva Simone Kermačnar).

del Civico Comune di Fiume). ¹⁴ Povečana gospodarska moč je leta 1883 omogočila gradnjo lastne rezidenčne palače na Reki, ki so jo zaradi velikosti in bogate opreme imenovali »Palazzo Modello«. Po priključitvi Reke Italiji leta 1924 je Cassa di Risparmio svojo dejavnost razširila po vsem Kvarnerju ter zgradila podružnice v Opatiji, Lovranu in Ilirski Bistrici. ¹⁵ Celotne korespondence o poteku ter nadaljnjih postopkih v zvezi z gradnjo palače Cassa di Risparmio v Ilirski Bistrici v razpoložljivi dokumentaciji ni.

V izvlečku zapisnika sklepa župana ob asistenci tajnika Antonia Žaccarie so v zadevi hipotekarne pogodbe za gradnjo občinske stavbe ¹⁶ poleg razlogov za gradnjo nove občinske stavbe navedeni podatki o gradnji stavbe Cassa di Risparmio. Občinska administracija je že dalj časa čutila potrebo po lastni stavbi za opravljanje svoje dejavnosti, saj so bile vse pisarne tedaj nameščene v zasebnih hišah. S Cassa di Risparmio z Reke je bilo dogovorjeno, da bo zgrajen reprezentativen arhitekturni kompleks, ki bo služil tako

¹⁰ Prav tam, str. 132.

¹¹ *Goriška straža*, letnik 10, št. 56, 20. 7. 1927, str. 2, »Ne verujemo«.

¹² Zadružna zveza v Gorici naj svojim članicam tudi zaradi pomanjkanja sredstev ne bi mogla nuditi uspešne pomoči, ki bi bila »za zagotovitev večjega razvoja in porasta potrebna«, zato je prefekt Goriške pokrajine »upoštevajoč 3. člen občinskega in pokrajinskega zakona, ki je bil potrjen s kr. Odlokom od 4. februarja 1915, št. 148, delno spremenjen s kr. Odlokom od 30. decembra 1923, št. 2839« odredil, da so upravni organi Zadružne zveze v Gorici razpuščeni. Samostojna slovenska Zadružna zveza je bila razpuščena v začetku leta 1928 (Waltritsch, *Slovensko bančništvo*, str. 133).

¹³ Prav tam, str. 163. Prvi svetovni vojni je sledila velika gospodarska kriza, tej pa množično izseljevanje. Italijani so ustanovili poseben zavod za preporod kmetijstva, Ente per la Rinascita Agraria delle Tre Venezie, ki je odkupil slovensko zemljo in na njej naseljeval italijanske priseljence. V okoliške vasi Ilirske Bistrice so naselili več kot 25 italijanskih družin (Stopar, *Ilirska Bistrica*, str. 13).

¹⁴ *Povjest Rijeke*, str. 190.

¹⁵ Cassa di Risparmio di Fiume, str. 5, 6.

¹⁶ HR-DARI-8, š. 1612, izvleček z dne 4. 5. 1929.

Zaris parcele št. 300, k. o. Ilirska Bistrica, po delitvi in z zarisom predvidene novogradnje (HR-DARI-8, š. 1612, 24. 4. 1929).

občinski stavbi kot podružnici Cassa di Risparmio v Ilirski Bistrici.

Za ta namen je tehnik Cassa di Risparmio, inženir Ferruccio Jelousheg,¹⁷ pripravil načrt. Sklenili so, da bosta stavbi zgrajeni na zemljišču, ki ga je od Ivane Novak kupila Cassa di Risparmio po ceni 22 lir za m². Celotno zemljišče je merilo 4080,36 m². Od tega naj bi ta obdržala 2124,50 m², medtem ko naj bi bila ostala površina namenjena gradnji občinske stavbe. Opisani so prostori, ki naj bi jih imela občinska stavba, ter cena za nakup zemljišča in gradnjo občinske

stavbe, ki naj bi znašala 662.665,52 lire. Ker občina s tem denarjem ni razpolagala, je bila prisiljena najeti posojilo pri Cassa di Risparmio. Začetni obrok od sedemdesetih naj bi odplačali 1. januarja 1930. Predvideno je bilo, da bo stavba, ki bi jo gradili za potrebe občine, imela v kleti bivališče za vratarja ter dodaten prostor, namenjen za strojne instalacije za centralno kurjavo, v pritličju deset prostorov za pisarne ter atrij, v prvem nadstropju stanovanje s petimi sobami z opremo in pet sob za pisarne ter čakalnico, v drugem nadstropju pa dve stanovanji s štirimi oziroma petimi sobami z opremo in uporabnim podstrešjem. Cassa di Risparmio je za gradbena dela pri lastni stavbi na dražbi kot najboljšega ponudnika izbrala podjetje Santo Pillepich, ki je ponudilo 8-odstotni popust na enotno dražbeno ceno. Naročnik se je zavezal, da bo prevzel tudi gradnjo občinske stavbe pod enakimi pogoji, takoj ko bo to odobril deželni upravni svet (Giunta Provinciale Amministrativa). Sklenjeno je bilo, da bodo nadzor nad izvajanjem del poverili tehniku Cassa di Risparmio, ostali sklepi pa se nanašajo

¹⁷ Ferruccio Jelousheg se je rodil 9. decembra 1884, umrl pa 10. decembra 1939. Bil je sin Franca Pavla Natalisa Jeloushega (1843–1916), trgovca in mestnega uradnika na Reki. Ime Pavel se nanaša na njegovega deda, ki je bil rojen leta 1759 v Vremskem Britofu na Krasu, tako kot tudi oče, slovenski ladjar in ljubljanski častni meščan, Franc Jelovšek st. (1798–1897) (Lukežič, *Fluminensia Slovenica*, str. 157–160, 272–276; Pahor, *Sto let*, passim). Gl. tudi rodovnik Roberta Fonde na: <https://gw.geneanet.org/rfonda?lang=en&p=franciscus+paulus+natalis&n=jelousheg> (29. 5. 2023).

na pogoje, ki naj bi jih izpolnila občina glede financiranja v odnosu do Cassa di Risparmio.

Leta 1929 je notar Giovanni Cattunar iz Ilirske Bistrice Romeu Žagarju sporočil,¹⁸ da je zemljišče s parcelno št. 300, ki ga je Cassa di Risparmio kupila od Ivane Novak, geodet Ornig razdelil na parcele št. 300/1, 300/2 in 300/3. Zadnji dve parceli sta se povečali z vključitvijo dela parcel št. 303, 305/1, 305/2 in 306. Parcela št. 300/3 je s pogodbo 27. marca 1929 prešla v last Cassa di Risparmio in je segala od deželne ceste do posesti Schulz, od katere jo je delila zasebna cesta gospe Novak, medtem ko je bila parcela št. 300/2, ki je potekala vzporedno s parcelo št. 300/3, prodana občini.¹⁹

Leta 1930 med dokumenti zasledimo kupoprodajno pogodbo, s katero je prefektura na Reki z odlokom z dne 5. junija 1929 občino Ilirska Bistrica pooblastila, da lahko kupi zemljišče Ivane Novak po ceni 43.028,92 lire.²⁰ Vrednost nepremičnine je tehnični urad finančne uprave v Trstu ocenil na 60.600 lir. O ceni so potekali pogovori med finančno upravo in županom, saj župan ni bil pripravljen sprejeti ocenjene vrednosti. Občina Ilirska Bistrica je v izogib nadaljnjemu sporu v odgovoru prefekturi na Reki »zaradi mirne vesti in v duhu pravičnosti« navedla dokončno kupoprodajno ceno zemljišča, in sicer 42.051 lir oziroma 21,50 lire za m², ter prefekturo zaprosila, naj pri finančnem uradu posreduje za mirno rešitev spora.²¹

Načrti za gradnjo Hranilnice in občinske stavbe

Sredi novembra 1929²² je Mestni tehnični urad občine Reka za območje Kvarnerske province (Corpo reale del genio civile)²³ na Prefekturo naslovil do-

pis, v katerem ugotavlja, da je Cassa di Risparmio na Reki prek svojega tehnika zagotovila projekt za gradnjo skupine stavb, od katerih bo ena v uporabi Cassa di Risparmio, druga Občine Ilirska Bistrica (Municipio di Villa del Nevoso), vmesna pritlična pa bo namenjena trgovinam. Projekt obsega sedem listov risb, tehničnega opisa, natančnega popisa ter dražbenega predračuna s tabelo cen. Pri tem bi bila zemeljska dela za ureditev zemljišča za gradnjo predvidena po dejanskih izvedenih delih, medtem ko je bilo vrednotenje zgradb predvideno v celoti, to je po kubičnem metru. Naročnik vseh del, tudi tistih, ki so se nanašala na gradnjo občinske stavbe, je bila Cassa di Risparmio na Reki.

Podatka, kdaj točno so z gradnjo pričeli, v arhivski dokumentaciji ni. Lokacija je bila skrbno izbrana ob glavni prometnici Reka–Trst, s pročeljem, obrnjenim proti mestu. Oblikovanje tako občinske stavbe kot Cassa di Risparmio v neohistorističnem slogu je enotno. Fasade obeh kril označuje izrazita plastičnost. Na stavbi razberemo na eni strani značilnosti zgodnjerenesančne palače, na drugi pa primestne vile. Obcestni del pritličja obsega arkadni hodnik s stebri in šilastimi loki. Prvo nadstropje na fasadi je dvobarvno z izmenjujočima se svetlim in temnim odtenkom. Nadstropji sta ločeni s tankim, rahlo izstopajočim vodoravnim zidcem. Drugo nadstropje je dvodelno, zasnovano s spodnjim širokim temnim pasom iz opeke in venčnim pasom s poslikavo s cvetličnim motivom. Okna, bifore s kamnitimi delilnimi stebri in kamnito balustrsko ograjo, so v obeh nadstropjih. Pri tem so bifore prvega nadstropja s povezovalnim lokom in dodatnim reliefom v ločnem polju, v drugem nadstropju pa so enostavnejše. Stranski v drugem nadstropju imata še plitek balkon. Pritličje je členjeno s kvadri in ga členijo arkade odprtega hodnika, za njimi pa so vhodi v stavbo. Na vsakem kraku je po pet vhodov, ki so enako oblikovani kot oboki hodnika. Tlak arkadnih hodnikov je bil obložen s šesterokotnimi cementnimi dekorativnimi ploščicami v dvobarvni shemi z borduro.²⁴ Stebri imajo bazo in kapitel. Na obeh zunanjih stranskih fasadah sta v prvem nadstropju na betonskih konzolah sloveča pomola. Vsak pomol ima triforo, v osi nad njo pa je bifora, pred katero je vrh pomola balkonček z balustrado. Zadnja fasada je preprosteje in funkcionalno oblikovana, z enostavnimi pravokotnimi okni. Streha obeh kril je štirikapna in položna, podprta z razmeroma zapleteno leseno venčno konzolno konstrukcijo.²⁵

¹⁸ Romeo Žagar je bil kasnejši vodja poslovalnice, ki je imela še dva zaposlena, Angela Carisija in Carla Kanobela, ter uradnika Roberta Carisija (*Guida generale di Fiume*, str. 52).

¹⁹ HR-DARI-8, š. 1612, dopis z dne 29. 4. 1929.

²⁰ HR-DARI-8, š. 1612, dopis št. 6938, 19. 7. 1930.

²¹ HR-DARI-8, š. 1612, dopis št. 2491, 6. 8. 1930.

²² HR-DARI-8, š. 1612, dopis št. 1035/2332.

²³ V času italijanske oblasti sta na območju Kvarnerske province oziroma v reški občini delovala dva pomembnejša tehnična urada. Najpomembnejši je bil Gradjanski tehnični urad (Mestni tehnični urad), ki je deloval kot samostojna tehnična oblast širokih usmeritev, vendar podrejena Ministero dei lavori pubblici (ministrstvu javnih del v Rimu). Ustanovljen je bil 1. novembra 1924, takoj po določitvi meje med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo na območju Reke. Do leta 1934 je bil njegov delovni naziv Corpo reale del Genio civile (šlo je za periferni državni organ z nalogo nadziranja javnih gradenj na periferni in lokalni ravni; uradnega prevoda oziroma ustreznih slovenskih sopomenk za pravilen dobesedni prevod ni). Nato je deloval pod imenom Ufficio del Genio civile a Fiume (Urad za gradbene zadeve na Reki). Drugi pomemben urad je bil Pokrajinski tehnični urad (Pokrajinski tehnični urad). Ustanovljen je bil 14. maja 1926 in je deloval pod imenom Provincia del Carnaro – Ufficio tecnico (Kvarnerska provinca – tehnični urad) oziroma kot Amministrazione provinciale – Ufficio tecnico (Administracija province – tehnični urad) ali tudi pod imenom Ufficio tecnico provinciale a Fiume (Tehnični urad province na Reki) (Kastelic, *Italijanska racionalistična arhitektura*, str. 87).

²⁴ Leta 2010 so vse tlake v okolici tako stavbe hranilnice kot občine izdelali na novo po projektih podjetja 3B arhitekti iz Ljubljane iz leta 2007. Betonske dekorativne ploščice so bile zaradi dotrajanosti nadomeščene z novimi kompozitnimi, izdelanimi po vzoru prvotnih.

²⁵ Opis je povzet po Kastelic, *Italijanska racionalistična arhitektura*, str. 92–93.

Umetelno izdelan napušč, sloneč na lesenih opornikih, in poslikani friz (foto: Eda Belingar, 2023).

V Državnem arhivu na Reki so ohranjeni tehnično poročilo, pogodba in predračuni tako za gradnjo poslopja Cassa di Risparmio kot občinske hiše in vmesnega povezovalnega dela, namenjenega trgovinam, v skladu z načrti, ki so bili izrisani v merilu 1 : 100. Napotki so zelo nazorni in natančni. Zemeljska dela, ki so bila obračunana posebej, naj bi izvajali na kakršnem koli terenu, tudi takem, ki bi zahteval razstrelitev. Vključevala bi odstranitev izkopanega materiala na javno odlagališče ali pa bi ga uporabili za oblikovanje trgov, cest ipd. Iz zemeljskih del so bili izključeni izkopi za temelje, ki so bili obračunani v skupni ceni objektov.

Natančno so bila popisana zidarska in tesarska dela. Zapisali so, da bodo za zidavo uporabili lokalni kamen, za namen uporabe primerno obdelan, ter cementno malto za temelje in klet, medtem ko naj bi preostali del stavb zidali z opečnimi zidaki z navadno malto v razmerju 1 : 3. Stebre in najbolj obremenjene dele zidave naj bi zidali z »malto bastardo«.²⁶ Zahtevali so, naj bo apno za zidavo starano vsaj šest tednov, pesek pa mešanica mletega apnenca in soške mivke. Izvajalec je bil dolžan uporabljati hidravlično apno. Za malto niso smeli uporabljati peska s primesmi gline ali soli. Pri grobih maltah za omete so lahko primešali pesek kot pri zidanju, pri maltah za fine

omete pa je bila obvezna raba čistega rečnega peska. Opečni zidaki so morali imeti zahtevane strukturne koeficiente, biti dobro in enakomerno pečeni ter brez vsakršnih soli. Uporabiti niso smeli niti opeke niti peska iz porušenih objektov.

Preklade oken in vrat naj bi bile armiranobetonske namesto običajnih lesenih ali železnih nosilcev. Podjetje je bilo dolžno predvideti dovolj prostora v zidavi za namestitve rolet, za odprtine oken in vrat, niš za odtok, vodovodne, električne ter cevi centralne kurjave, ki bodo vse podometne, zato ne bodo priznana nobena naknadna dela.

Na podstrešju obeh objektov je bilo treba izvesti izravnavo, na katero so namestili betonski rezervoar zunanjih mer 1,20 × 70 × 0,60 m, skrbno zaglajen tako znotraj kot zunaj s cementno malto in opremljen z bronastim odtočnim ventilom, ki ga bo mogoče zapirati, ter skrbno obzidan kotel iz emajliranega litega železa, ki naj bi služil kot kurišče. V armiranobetonskih tleh naj bi brezhibno in po vseh pravilih podometno namestili vse potrebne napeljave.

Za kritino naj bi uporabili ukrivljene strešnike (korce) odlične kakovosti, položene na plast katro-nizirane lepenke. Napušč, ki izstopa iz stene 1,60 m, naj bi bil podprt s stebri in podporniki, opirajočimi se na konzole iz umetnega kamna. Glave opornikov naj bi bile oblikovane po vzorcu, ki ga mora odobriti uprava. Oporniki in ves uporabljen les je moral biti zdrav, dobro sušen in enakomernega prereza 16 × 21 cm. Ostrešje naj bi bilo leseno ali iz lesa in železa, v vsakem primeru pa računano na obtežbo kritine in snega 150 kg/m² poleg običajne pričakovane

²⁶ Malta bastarda je cementna malta za pozidavo, izdelana na osnovi hidravličnega veziva, pretežno hidravličnega apna in posebnih dodatkov. Zaradi visoke mehanske trdnosti je primerna tudi za pozidavo nosilnih sten (<https://www.fornacigrigolin.it/sl/costruzione-tradizionale/malte-del-piave/malta-bastarda.htm>) (1. 6. 2023).

*Križni oboki arkadnega hodnika pred vhodom v stavbo.
Predviden zgrafitni okras ni bil izveden
(foto: Eda Belingar, 2023).*

obremenitve pritiska vetra. Deske debeline 25 mm so morali na vidnem delu napušču skrbno obdelati. Celotno ostrešje so morali trdno pritrditi na tla podstrešja, da bi preprečili morebitno premikanje zaradi vetra.

Slog fasad, dveh stranskih in sprednje, so v načrtu opredelili kot »neoflorentinski«. Stebri, katerih jedro naj bi bilo po izračunu izdelano v armiranem betonu in naj bi v pritličju tvorilo arkadni hodnik, zidava vse do višine niza v prvem nadstropju, vsi izstopajoči robovi, okenske police, okvirji oken, balkoni, parapeti nosilci, ki podpirajo napušč in venec nad zgrafitnim²⁷ frizom, ter vsi okrasni deli naj bi bili iz fino štokanega umetnega kamna in dekorativno opremljeni z gladko obdelanimi robovi.

Fasada vmesnega dela (trgovin), notranji del arkad in prvo nadstropje treh fasad obeh večjih objektov naj bi bili izmenično barvani z dvema harmoničnima barvama, ki naj bi ju določilo vodstvo na podlagi odobrenih vzorcev. Drugo nadstropje naj bi

bilo iz izbranih opečnih zidakov, predhodno opranih z razredčeno solno kislino, na vidno lice postavljenih v vzorcu antičnega križa in zastičenih s cementno malto. Lahkoten in umirjen zgrafito okras naj bi krasil tudi robove križnih obokov arkadnih hodnikov. Zadnja fasada naj bi bila izvedena v malti z enostavnimi navezavami na vence in izstopajoče zidce glavne fasade.

Podporni zidovi dvorišča kot odprtega prostora, ki gleda na glavno cesto, naj bi bili iz rustikalno obdelanih in v nepravilne vrste položenih kamnov, zidanih s cementno malto. Enako naj bi bil zidan talni zidec objektov, pa tudi fasada kleti, ki gleda na dvorišče. Vrh podpornih zidov naj bi bil debeline 25 cm in s 7 cm širokim previsnim nosom, izdelan iz grobo špičenega lokalnega sivega kamna z gladko obdelanimi robovi. Slopi, med katere naj bi bila nameščena preprosta, a čedna železna ograja, naj bi bili izdelani iz enakega in enako obdelanega kamna.

V zidarska dela je bila zajeta vsa pomoč in vgradnja kamnitih elementov, delo monterjev, kleparjev, kovačev idr. Podjetje, ki je dela izvajalo, ni bilo upravičeno do dodatnega plačila. Podjetje je bilo dolžno izvesti izolacijski sloj preko celotnega temeljnega zidu, ki je moral biti popolnoma raven in čez katerega je bila nanescena plast asfalta v debelini 1–1,5 cm. V ceno zidarskih del so bile vštete tudi okenske površine. Okenske površine in niše, ki so merile 4 m² ali več, so bile iz obračuna zidave izvzete, obračunali so le preklade.

Podjetje je poskrbelo tudi za namestitvev kljuk za zaves ob vsakem oknu v stanovanjih in pisarnah, in to pred začetkom sobopleskarskih in slikarskih del. Vključeni sta bili tudi dostava in namestitvev kljuk za obešanje lestencev v sredini posameznega prostora, razen tam, kjer v tehničnem poročilu ni bilo predvideno drugače.

Tudi prostori s centralno kurjavo naj bi imeli ustrezno število dimnikov. Dimna tuljava naj bi bila obzidana z opečnim zidom debeline vsaj 14 cm. Zunanja stran dimnikov nad streho naj bi bila zastičena s cementno malto. Prekriti naj bi bili z dvokapno kamnito strešico z utorom za odtok vode.

Posebej so opisana kamnoseška dela. Poleg elementov v umetnem kamnu²⁸ naj bi bile iz kraškega apnenca s fino krempo²⁹ obdelane vse stopnice zunanjih stopnišč, ki vodijo na trg pred stavbami, pragovi arkadnih hodnikov, vhodi v trgovine, izhodna vrata na dvorišče in dostopna stopnišča do njih, dostopna vrata na balkone in terase ter notranje stopnice med

²⁷ Sgraffito (it.) je tehnika stenskega slikarstva z izpraskavanjem. Surovo ometano zidno površino so običajno prekrili s temnim ometom, vse skupaj še enkrat ometali s svetlim beležem ter v ta drugi, še svež sloj po pripravljenih risbah izpraskali okras ali upodobitev. Če je bilo barvnih slojev več, je nastal večbarvni zgrafito (Menaše, *Evropski umetnostno zgodovinski leksikon*, str. 1967).

²⁸ Umeten dekorativen kamen je izdelan iz cementa, naravnega agregata ter dodatkov, ki izboljšajo lastnosti betona. Na Cassa di Risparmio je površina fino štokana.

²⁹ Fina krempa je zobato kladivo z eno vrsto manj kot 1 cm velikih, trikotno oblikovanih konic na obeh straneh udarne površine, ki se uporablja za izdelavo zaključnih površin izdelka iz naravnega kamna in obdelavo vbočenega krožnega profila (*Kamnarski terminološki slovar*, str. 35).

Iz umetnega kamna so bili zelo kvalitetno izdelani vsi predvideni elementi, tudi stebri arkadnih hodnikov (foto: Eda Belingar, 2023).

kletjo in pritličjem. Profilacijo vseh stopnic iz pritličja do podstrešja podestov, pragov oken in vhodov pod arkadami naj bi podalo vodstvo. Prednje in stranske strani naj bi bile zglajene in polirane, zgornja površina pa fino obdelana s fino krembo. Iz istega kamna in s polirano površino naj bi bila obdelana pomivalna korita zunanjih mer $0,85 \times 0,45$ m. V vsaki kuhinji naj bi bila v steno vgrajena kamnita polica dimenzij $0,70 \times 0,25 \times 0,20$ m (zunanj mere $0,30 \times 0,25 \times 0,20$ m), ki naj bi služila kot podstavek za sekanje drv. Izdelana naj bi bila iz kraškega apnenca z gladko obdelanimi robovi in obdelana s fino krembo.

Kovaška dela so obsegala izdelavo ograd, rolet, okenskih ograd, okvirjev stekel nadsvetlob ter varnostnih vrat Cassa di Risparmio. Ograja, nameščena med kamnitimi slopi nad podpornim zidom trga pred stavbami ob glavni cesti, naj bi bila iz kvadratnega železa ali železnih cevi ustreznih dimenzij in teže najmanj 40 kg/ml, razdeljena v polja z mrežo, ki naj bi jo potrdilo vodstvo. Ograja notranjih stopnic in terase nad arhivom naj bi bila izdelana po risbah iz kvadratnega železa in ploščatega železa ustreznih debeline ter teže najmanj 32 kg/ml, opremljena s poliranim lesenim držajem.

Okna pritličja obeh poslopij in štirih vrat trgovin naj bi bila opremljena s kovinskimi roletami, po možnosti z jekleno mrežasto konstrukcijo in trdnostjo,

ki jo mora odobriti vodstvo. Za dve veliki okni in vrata stavbe Cassa di Risparmio ter štiri velika okna mestne hiše so predpisali notranje upravljanje rolet z odstranljivo ročico. Podjetje bi lahko rolete štirih velikih oken občinske stavbe zamenjalo s fiksnimi ograjami, izdelanimi v neoflorentinskem slogu, seveda z odobritvijo vodstva. V tem primeru naj bi bila lesena okna z enojno zasteklitvijo. Okna pisarn Cassa di Risparmio, ki gledajo na stransko fasado ali dvorišče, naj bi bila opremljena s preprostimi, a ličnimi kovanimi ograjami iz kvadratnega železa profila 20×20 mm in spojnimi ploščatim železom, izdelanimi po zavarovalniških predpisih. Ogrodje stopniščne kletke iz železnih nosilcev, spojenih z vijaki in maticami, bi lahko podjetje nadomestilo z armiranim betonom.

V atriju vsake stavbe naj bi svetlobo zgornjih križnih hodnikov omogočala nadsvetloba. Ta naj bi bila dvojna, zgornja z močnim železnim okvirjem okvirjene plošče kaljenega stekla tipa »Luxfer«, ki naj bi lomile svetlobne žarke, hkrati pa bile z zgornje strani pohodne, nosilnosti 220 kg/m^2 . Spodnja, zgolj dekorativne narave, naj bi bila opremljena z barvnim ornamentnim steklom.

V atriju stavbe Cassa di Risparmio naj bi bilo dvojne dvojnih notranjih varnostnih vrat, izdelanih iz železne pločevine, debeline 5 mm na močnem okvirju in s trojnim zaklepanjem s ključem tipa »Yale«. Pred vsakim vhodom mora biti nameščena železna rešetka. Večji, dimenzij $0,60 \times 1,00$ m, snemljivi in postavljeni v poseben železen okvir in z zbiralnikom deževnice, naj bi bili montirani pred atrija obeh poslopij.

Za vsa mizarska dela je bila predpisana uporaba kakovostnega jelovega lesa brez napak in dobro sušenega, razen za velika okna in vhodna vrata pod arkadnimi hodniki, ki naj bi bila na notranji strani iz jelovine, na zunanji strani pa hrastova. Okna naj bi bila vsa dvokrilna, opremljena s švedskimi vroče impregniranimi žaluzijami, razen tistih na stopniščih z enojnimi okni in brez rolet. Okovje naj bi bilo s trojnim zaklepanjem, zgornji del naj bi bil polpremičen. Podjetje je bilo dolžno izdelati vzorec okna, ki naj bi ga potrdilo vodstvo. Vrata in notranja vrata naj bi bila zrcalna in opremljena z enostavnimi profili. Tudi potrebne okenske okvirje je morala pred vgradnjo potrditi uprava, ki je morala biti zelo stroga in nepopustljiva glede uporabljenega lesa in izvedbe oken na splošno. Posebno pozornost je moralo podjetje posvetiti natančnemu zapiranju oken in vrat zaradi vlažne in hladne klime v mestu. Predpisana je bila oprema rolet. Okenske deske iz bukovega lesa naj bi bile polirane, pritrjene z medeninastimi vijaki z okroglo glavo na podlago. Držalo stopniščne ograje naj bi bilo iz parjene bukve, polirano in z utorom na spodnji strani za montažo na ograjo.

Mizarska dela naj ne bi obsegala izdelave in montaže dveh vhodnih vrat v prostore Cassa di Risparmio in tistih v davčno blagajno, ki naj bi jih izdelala

Cassa di Risparmio sama. Kleti naj bi bile pregrajene z lesenimi ograjami, sestavljenimi iz pribitih letvic 5 x 2,5 cm, z vmesnimi 5 cm širokimi režami. Vsak pomožni prostor mora biti opremljen z vrati na močnih tečajih, z zapahom in ključavnico.

Predpisano je bilo tlakovanje. Talne obloge na celotnem dvorišču za objekti, v kletih in na podstrešju naj bi bile postavljene na 10 cm debelo podlogo betona v razmerju 1 : 6, prekrita s cementno zagla-jeno in valjano malto v razmerju 1 : 3 ter debeline 1,5 cm. Na dvorišču, v kotlovnici za centralno ogrevanje in sploh povsod, kjer zahtevajo predpisi, naj bi bili izdelani odtoki, opremljeni z litoželeznim ventilom in zbiralnikom, prekritim z železno rešetko.

Prekrivna malta naj bi bila na podstrešju nanese-na neposredno na armiranobetonska tla. V sobah in vseh pisarnah ter prostorih, namenjenih bivanju, naj bi bil na tleh hrastov parket prve kvalitete, položen na podlago, sestavljeno iz letvic ali desk povprečne širine 8 cm, razporejenih na armiranobetonsko ploščo v razmiku ok. 8 cm. Letvice parketa so morale sloneti na vsaj treh podložnih letvicah, tako da so morale biti dolge vsaj 50 cm. V treh točkah morajo biti pribite na spodnji pod in postavljene tako, da bo linija, ki jo tvorijo konci letvic, pravokotna na smer desk. Kjer ni bila predvidena armiranobetonska plošča, naj bi bile postavljene na s katranom zaščitene tramčike 8 x 8 cm. Sobice za pomožno osebje in vratarica naj bi bile tlakovane s talnimi ploščicami, položenimi na neobdelana tla. Verande, atrijske in stopniščne podeste naj bi bili tlakovani z dekorativnimi keramičnimi ali cementnimi ploščicami. Izbrane vzorce mora potrditi vodstvo, pri čemer bodo bolj dekorativne ploščice izbrane za atrije, manj pa za podeste stopnišč in verande. Prostorji Cassa di Risparmio in Esattoria (davkarije), namenjeni javnosti, naj bi bili tlakovani z marmornimi ploščicami, ki naj bi jih podjetje kupilo od Cassa di Risparmio na Reki. Vsi ostali prostori naj bi bili tlakovani v teracu (terazzo veneziano), ki ga obkroža barvni pas. Tega bo lahko podjetje nadomestilo z betonskimi ploščicami z obrobo. Teraso in prostore za čistila naj bi tlakovali z litim in peskanim asfaltom debeline 2 cm. Podlaga mora imeti naklon vsaj 1 % za odtok vode.

Posebno poglavje je posvečeno kleparskim izdelkom. Tako je bil predpisan premer straniščnih odtoknih cevi 125 mm, vseh ostalih 100. Te cevi niso smele služiti za odtok deževnice. Cevi naj bi bile litoželezne in vgrajene v zidu za zaščito pred zmrzaljo, na spodnjem delu pa zaključene z revizijsko vrtino in dvojnimi pokrovi. Priključne cevi med umivalniki, kadmi in školjkami naj bi bile svinčene in ustreznega premera. Sanitarna oprema, kot so straniščne školjke, umivalniki, kadi in ostalo, je morala biti doma-če proizvodnje. Straniščne izplakovalnike je izbralo vodstvo med predlaganimi s strani družbe. Vgradne vodovodne cevi so morale biti iz pocinkane železa tipa Mannesmann ali svinčene.

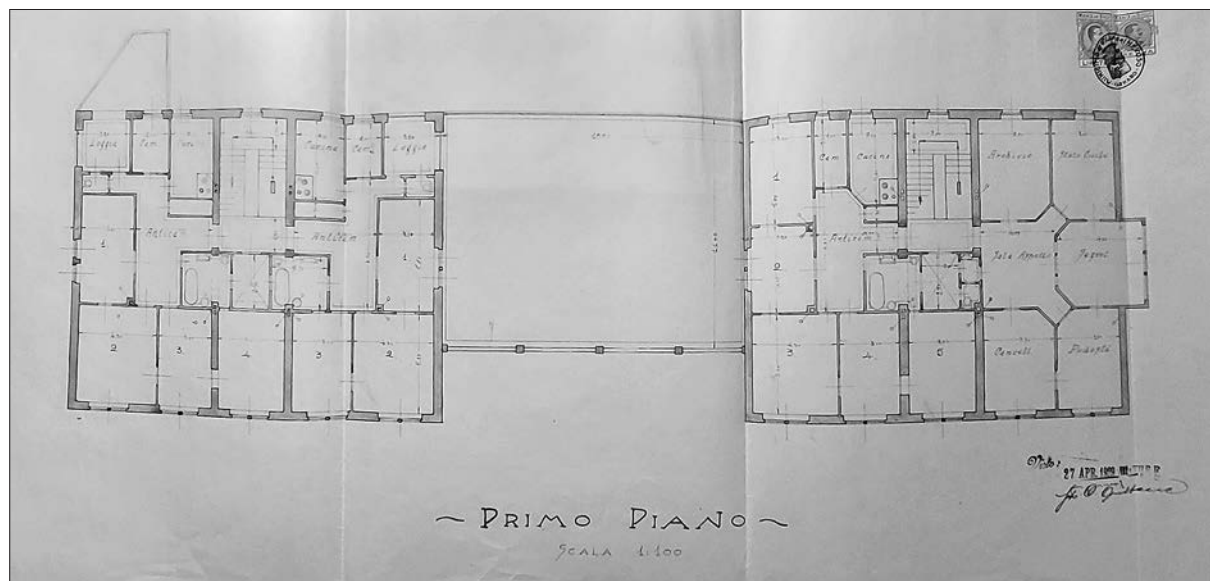

*Notranje stopnišče s kovano ograjo
(foto: Eda Belingar, 2023).*

Žlebove so morali izdelati iz pocinkane pločevine primerne debeline (št. 24). Zunaj naj bi bili pocinkani, znotraj dvakrat prebarvani z rdečim minijem, obešeni na kljukice 30 x 5 mm. Strešne obrobe, obrobe dimnikov ipd. naj bi bile razvite širine 33 in 50 cm, izdelane iz pocinkane pločevine št. 13. Odtokne cevi, izdelane tako kot žlebovi, naj bi imele premer 15 cm in bile obešene pod napuščem z ustreznimi policami, preprosto dekorirane v skladu s stilom fasade, ali železnimi pritrdilnimi palicami, 25 x 4 mm. Spodnji del teh cevi naj bi bil v višini 1,60 m iz litega železa. Stik naj bi bil okrašen s pocinkano pločevino. Za osvetlitev podstrešja naj bi bilo na vsakem objektu nameščenih šest strešnih oken iz pocinkane pločevine, velikih 48 x 70 cm in zaprtih z rebrastim steklom. Podani so bili tudi napotki za izvedbo kanalizacije.

Centralno ogrevanje z radiatorji naj bi bilo vgrajeno le v pritličju stavbe Cassa di Risparmio in v celotni občinski stavbi. Merilo za ogrevanje na +18 ° naj bi bila zunanja temperatura -15 ° ob burji. Za ogrevanje stanovanj, kleti, prvega in drugega nadstropja stavbe Cassa di Risparmio in pritličja, namenjenega trgovinam, naj bi podjetje namestilo eno peč v bivališče vratarja, dve peči za trisobna in štiri peči za štirisobna stanovanja ter po eno peč v vsako trgovino. Peči naj bi bile keramične in naj bi imele za kurivo tako drva kot premog. Omenili so, da lahko podjetje kotel za centralno kurjavo kupi pri Cassa di

Načrt prvega nadstropja za predvidene novogradnje (HR-DARI-8, š. 1612, 24. 4. 1929).

Risparmio z Reke, kjer so nedavno posodobili sistem ogrevanja. Podana so še navodila in karakteristike za kurišča v kuhinjah.

Predpisana stekla za vsa okna so bila tipa Solin, debeline 3 mm, razen za okna in vrata v pritličju pod arkadami ter okna in vrata trgovin, ki so morala biti debela 6 mm in umetno nameščena. Za vhodna vrata stanovanj naj bi uporabili dekorativna stekla, zavarovana z letvicami in po načrtih, ki jih bo izbralo vodstvo. Enako steklo naj bi uporabili za notranje okno stranišč oziroma kopalniških stranišč.

Predpisali so tudi slikopleskarska dela. Prostor, namenjena Cassa di Risparmio in davčni upravi, ter atrija obeh stavb naj bi bili zmerno in preprosto okrašeni s štukaturami v mavcu. Okrašene naj bi bile stene in stropi ter lupinaste strukture.

Na mestih, kjer naj bi visele svetilke, naj bi bili stropi okrašeni s rozetami. Okrasitev naj bi bila skromnejša v pisarniških prostorih in nekoliko bogatejša v tistih, namenjenih javnosti. Talni zidec naj bi bil v višini 1 m obložen s sijajno štukaturo v izbrani barvi, opremljeno s podnožjem in okvirjem iz umetnega kamna, skupne višine 1,45 m. Enako velja za dva prostora Cassa di Risparmio in davčne uprave, namenjena strankam. Slikarsko naj bi bila zmerno in preprosto okrašena z mavcem z dodatkom kleja.

Vsi ostali prostori morajo biti poslikani z mavcem z dodatkom kleja v vzorcih, ki jih izbere vodstvo glede na namembnost prostorov. Sobe naj bi bile tretjinsko poslikane z eno barvo, s podstavkom in črto, dvotretjinsko pa okrašene z vzorci, izdelanimi z največ petimi modeli, s podstavkom in črto. Izjema so kuhinje, stranišča in kopalnice, ki naj bi bile barvane z apnom. Za barvanje fasade ali dela fasade je obvezen dodatek sorazmerna količina olja, da je barva bolj odporna na vremenske vplive.

Vsa vrata in okna naj bi bila po natančnem kitanju in brušenju pobarvana s tremi nanosi lanenega olja in naknadno barvana z belim emajlom. Isto velja za talne zidce, višine 1,60 m, v vseh kuhinjah, kopalnicah, straniščih in predsobah. V vratarnici naj bi belo obarvanje zamenjali s preprostimi tremi nanosi oljne barve. Vhodna vrata na fasadi, ki gleda na stopnišče, okna le-teh, vsa vrata in okna prostorov, ki se uporabljajo kot pisarne ali trgovine, naj bi bila barvana s tremi nanosi oljne barve ter naknadno lužena in flodrana v vzorcu hrasta. Vrata in okna v kleti naj bi bila pobarvana s tremi nanosi barve, ki jo je bilo treba še definirati. Vsi okvirji oken, ki gledajo na zunanjo stran, naj bi bili barvani s tremi nanosi oljne barve v rdečkastem odtenku, ki ga bo določila uprava na osnovi prej izdelanih vzorcev. V isti barvi, a v treh odtenkih, naj bi bili pobarvani spodnji deli napušča in opor. Vse železne ograje naj bi bile barvane. Na osnovni rdečkast premaz, minij, naj bi bila nanosena dva sloja jekleno modre barve, isto velja za okovje rolet itd.

Sledijo natančna navodila za izdelavo električne podometne napeljave ter popis svetil. Svetilka, sestavljena iz enostavnega nosilca z belo pobarvano kovinsko ploščo, naj bi bila nameščena v prostor vsake stavbe, in sicer dve v kleti, po ena v shrambi trgovin pod zemljo, na vsako podstrešje dve, na podest stopnic kleti ena in ena v shrambi za čistila.

Enostavna stropna luč z motnim dekorativnim steklom naj bi bila montirana na vsak podest stopnišča. Dekorativna stropna svetilka s premerom 40 cm naj bi bila v atrijih; po tri luči iz kovanega železa, viseče na kratki verigi, naj bi namestili v arkadni hodnik ter stenske svetilke iz belega porcelana na preprostem nosilcu v vse dodatne prostore v stavbah, kot so garderobe, lože, stranišča in predsobe, skupaj 25 v stavbo Cassa di Risparmio in 16 v občinsko stavbo.

Poslopji Cassa di Risparmio z ohranjenim napisom na pročelju in sosednje občinske stavbe (iz arhiva Primoža Rojca).

Na koncu so zapisana splošna pravila, ki jih je bilo treba upoštevati pri gradnji. Podjetje je moralo predložiti vodstvu v odobritev vse materiale in predmete, ki naj bi jih uporabilo pri gradnji, kot so stranišča, umivalniki, izplakovalniki, lončene peči, svinčeni sifoni, ploščice, kompletni vratni in okenski okvirji, vratne in okenske kljuge, ključavnice, Bergmannove cevi, električne žice, stikala, konektorji, stropne luči, kaminske lopute, kadi, medeninaste rozete, hrastov parket ...

Za vsa dela v zvezi z gradnjo naj bi poskrbelo podjetje. Vodstvo Cassa di Risparmio naj bi bilo pri preverjanju kakovosti izvedbe gradbenih in drugih del popolnoma nepopustljivo pri zahtevah, da so vsa dela in vgrajeni materiali najvišje kakovosti. Dela so morala biti izvedena v pogodbenem roku. Objekti so morali biti popolnoma dokončani in vseljivi.

Po koncu gradnje je bilo podjetje dolžno ves odpadni material odstraniti z gradbišča in iz objektov. Prav tako je moralo z gradbišča odstraniti eksploziv, barake, ograje, deske itd., morebitne luknje ali jame pa zapolniti in skrbno poravnati.

Podjetje je moralo v vseh pogledih upoštevati navodila vodstva ter voditi gradbeni dnevnik in knjigo obračunskih izmer. Vsa nepredvidena dela so obračunali po prvotnem predračunu.

Izvajalca za izvedbo del, potrebnih za gradnjo dveh stavb za pisarne in stanovanja ter vmesnega pritličnega dela, namenjenega trgovinam, vključno z zemeljskimi deli, so izbirali na dražbi, za katero so

pripravili posebne, zelo natančne razpisne pogoje. Na dražbo so se lahko priglasila vsa podjetja iz pokrajine, ki so bila registrirana najmanj šest mesecev in so imela usposobljenega inženirja za vodenje gradnje. Navesti so morala ceno, po kateri so bila pripravljena izvesti dela, in to zapisano s števkami in besedami. Z izjavo so morala potrditi popolno poznavanje gradbenih načrtov, razpisnih specifikacij in tehničnega opisa. Podjetje ali več podjetij, ki bi prevzela delo, ne smejo v celoti oddati dela podizvajalcem, pač pa le tista specifična dela, za katera niso usposobljena. Obenem je podjetje dolžno upoštevati navodila in predpise naročnika, Cassa di Risparmio z Reke. Izvajalec je bil dolžan izvajati dela po predpisani časovnici, ki jo je določil odgovorni inženir, in jih končati v sedmih mesecih po začetku gradnje. Za vsak dan zamude bi podjetje moralo plačati 500 lir. Zanimiv je člen, ki navaja, v katerih primerih je upravičena zamuda zaradi višje sile, kot so hude atmosferske motnje, potresi, vojne in splošne stavke v gradbeništvu. Podjetje je bilo dolžno voditi delavniški dnevnik. Tehnično vodenje gradnje je bilo izključno v rokah tehničnega inženirja Cassa di Risparmio in le spremembe, ki bi jih potrdil, so lahko predmet dodatnih del. Le on in Cassa di Risparmio sta si lahko pridržala pravico potrjevati vzorce materialov, vratnih in okenskih okvirjev ter drugih detajlov, pa tudi kvaliteto materialov ter brezhibno in kvalitetno izvedbo.

Posebno pozornost so posvetili izboru delavcev in pomočnikov. Predpisali so pogoje, ki so jih morali

izpolnjevati. Bili naj bi primerno usposobljeni in inteligentni. Podjetje jih je lahko takoj odpustilo v primeru neposlušnosti ali nesposobnosti za delo. Ravno tako so poudarjali kvaliteto vseh materialov, uporabljenih pri gradnji ali oblikovanju stavb. Nabaviti so jih morali tam, kjer je bilo predpisano v tehničnem poročilu, sicer so sledili penali. Podjetje je bilo dolžno poskrbeti tudi za vse zaščitne ukrepe. Določen je bil način izplačila, in sicer naj bi bilo 45 % pogodbene cene izplačano po končanju »surove konstrukcije«, po vgradnji oken in vrat, cevi, stropov in sten, vključno z ometom, nadaljnjih 20 %, po zaključku polaganja tlakov, pleskanju prostorov, dekoraciji fasade, montaži kopalnic, sanitarij, kuhinj itd. 10 % in po tehničnem pregledu zadnjih 15 %. Predvideli so tudi pogoje v primeru smrti lastnika podjetja.

Celotna gradnja je bila ocenjena na 1.273.605,10 lire. Koliko je znašala končna cena po izgradnji, ni znano. Kot podružnica Cassa di Risparmio di Fiume je hranilnica v Ilirski Bistrici že zavedena v seznamu italijanskih hranilnic v letih 1929–1930.³⁰

Sklep

Palača nekdanje Cassa di Risparmio je še danes ena najprezentativnejših gradenj v mestu. Da so stavbo gradili po načrtih in upoštevali predpisana navodila, dokazuje dejstvo, da jo lahko še danes označimo kot kvaliteto gradnjo. Že zunanjo podobo v izbranem slogu je poudarjena nacionalistična nota graditeljev. Hkrati so z gradnjo, ki je bila za tisti čas zelo sodobna in z uporabo modernih materialov, v mesto vnesli nove standarde gradnje, ki pa niso imeli širšega odmeva. Cassa di Risparmio di Fiume je bila kot lastnica nepremičnine v zemljiško knjigo vpisana 22. junija 1929. Leta 1950 je nepremičnina postala splošno ljudsko premoženje, katerega upravni organ je bila Narodna banka FLRJ, glavna centrala Beograd. Podružnica Ilirska Bistrica Komunalne banke Koper je postala nova upravna septembra 1958.³¹ Danes ima v stavbi prostore ilirskobistriška poslovalnica banke Intesa Sanpaolo Bank, ki je po prevzemu leta 2007 nasledila prejšnjo uporabnico prostorov v družbeni lastnini, bistriško podružnico Banke Koper.³²

³⁰ *Dizionario*, str. 519. Domačin in ljubiteljski zgodovinar Janez Ličan pravi, da naj bi se med gradnjo del občinske stavbe zrušil, zaradi česar so dela za določen čas prekinili. Ali to drži in kako je to vplivalo na gradnjo hranilnice, nimamo podatkov.

³¹ Zemljiška knjiga Ilirska Bistrica, z. k. v. 459.

³² Leta 1955 je bila z namenom spodbujanja regionalnega gospodarstva ustanovljena Istrska komunalna banka, ki se je leta 1961 preimenovala v Komunalno banko Koper. Leta 1978 se je vključila v sistem Ljubljanske banke – Združene banke kot LB Splošna banka Koper. Leta 1992 se je osamosvojila kot Splošna banka Koper, čez tri leta pa je spremenila ime v Banka Koper. Leta 2002 je italijanska banka Sanpaolo IMI, S. p. A., postala večinski delničar Banke Koper, leta 2007 pa je Banka Koper postala članica skupine Intesa Sanpaolo (Štibil, *Bančništvo*, str. 275).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

HR-DARI – Državni arhiv u Rijeci
HR-DARI-8, Riječka prefektura

Zemljiška knjiga Ilirska Bistrica, z. k. v. 459.

USTNI VIR

Janez Ličan (1944), Ilirska Bistrica.

ČASOPISI

Goriška straža, 1927.

LITERATURA

Beltram, Vlasta: Življenje med svetovnima vojnama. *Občina Ilirska Bistrica* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Občina Ilirska Bistrica, 2011, str. 130–143. *Cassa di Risparmio di Fiume*. Roma: Tipografia delle Terme, 1937.

Čibej, Nada: *Denarni zavodi cone B in cone B STO in njihov vpliv na gospodarstvo na Primorskem in v Sloveniji 1945–1956* (magistrsko delo). Ljubljana, 2004.

Dizionario delle Banche, Banchieri e Casse di Risparmio d'Italia. Ancona: U. Gozzini, 1929.

Guida generale di Fiume e provincia di Carnaro, anno 1937–1938. Fiume: Stabilimento tipografico de »La vendetta d'Italia«, 1937.

Kamnarski terminološki slovar. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2022. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610506874>.

Kastelic, Emilija: *Italijanska racionalistična arhitektura v pasu Reka–Trst* (doktorska disertacija). Koper, 2016.

Krajevni leksikon Slovenije. Zahodni del Slovenije. Ljubljana: DZS, 1968, str. 90.

Lukežič, Irvin: *Fluminensia Slovenica*. Rijeka: Kulturno-prosvjetno društvo Bazovica, 2007.

Menaše, Luc: *Evropski umetnostno zgodovinski leksikon*. Bibliografski, biografski, ikonografski, kronološki, realni, terminološki in topografski priročnik likovne umetnosti zahoda v 900 geslih. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1971.

Pahor, Miroslav: *Sto let slovenskega ladjarstva 1841–1941*. Piran: Splošna plovba, 1969.

Povjest Rijeke. Rijeka: Skupština općine Rijeka i Izdavački centar Rijeka, 1988.

Stopar, Petra: *Ilirska Bistrica med letoma 1918 in 1941* (diplomsko delo). Ljubljana, 2021.

Štibil, Franjo: *Bančništvo kot hrbtnica samostojne Slovenije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010.

Waltritsch, Marko: *Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem*. Gorica: Kmečka banka, 1982.

SPLETNI VIRI

Geneanet:

<https://gw.geneanet.org/rfonda?lang=en&p=franciscus+paulus+natalis&n=jellouscheg>

Malta bastarda:

<https://www.fornacigrigolin.it/sl/costruzione-tradizionale/malte-del-piave/malta-bastarda.htm>

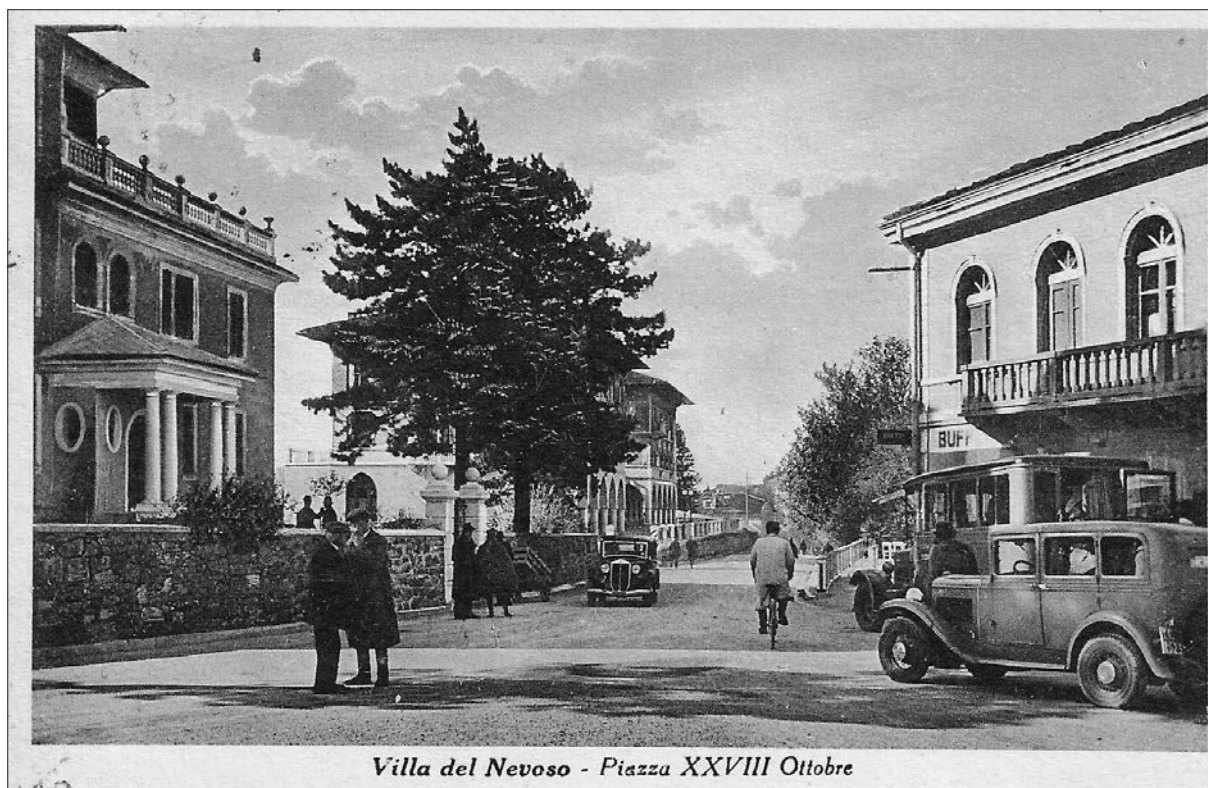

S U M M A R Y

Construction plans for the palace of the former Savings Bank (Cassa di Risparmio) in Ilirska Bistrica

The prominent craft and industrial life of Ilirska Bistrica enabled the development of accompanying activities, especially banking and lending. Financial institutions have always been among the first institutions to be put under governmental control. The same thing happened in Ilirska Bistrica upon its annexation to Italy after the end of the First World War. Bistrica region with Ilirska Bistrica judicial district, and the territory of the Istria, the former Austro-Hungarian crown land, belonged to the Province of Istria (with its capital in present-day Pula) until Rijeka (It. Fiume) was annexed to Italy in February 1924.

After that the new Province of Kvarner was established. In that period, the local savings bank, Cassa di Risparmio di Fiume, expanded its activity throughout Kvarner, building branch offices in Opatija, Lovran and Ilirska Bistrica. Part of the construction documents for the Ilirska Bistrica palace, which was a branch of Cassa di Risparmio di Fiume, are kept in the State Archives in Rijeka. First, on the fringes of the town raw land designated for construction was purchased. A municipal building and an intermediate ground floor tract dedicated to stores were also being built at the same time as the Ilirska Bistrica branch. The archival documents provide no information on when precisely the construction of the Savings Bank palace (Cassa di Risparmio), one of the most prominent public buildings in Ilirska Bistrica, began. The construction company Santo Pillepich won an open tendering as the best bidder. The construction work was performed in accordance with the plans from 1929 and signed by the then mayor, Carlo Ognibene. A detailed list of the intended works was compiled, as well as a technical report, the construction contract, and estimates, which are all presented in the article. The documents also stipulated the conditions that must be met by hired construction workers on one hand and the company and its contractors on the other. These pieces of information are of crucial importance for professionals in cultural heritage. The construction was very ambitious; it was highly advanced for that period and used modern materials. Furthermore, it also introduced new standards of construction in Ilirska Bistrica, which, however, did not gain widespread recognition. Today, the premises of former Savings Bank in Ilirska Bistrica (on Bazo- viška cesta 18) are occupied by a branch office of Intesa Sanpaolo Bank, which succeeded a local branch office of Banka Koper after its takeover in 2007.

*Osrednji del Ilirske Bistrice na razglednici iz časa med obema vojnama
(brani: Knjižnica Makse Samsa Ilirska Bistrica).*

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)